

BESZÉLGETÉS CSUKÁS ISTVÁNNAL

80 év derű

SOÓS TAMÁS DÉNES

MIRR-MURR, SÜSÜ, POM-POM, A NAGY HO-HO-HO-HORGÁSZ: A LEGISMERTEBB MAGYAR MESEFIGURÁKAT KÖSZÖNHETJÜK CSUKÁS ISTVÁNNAK. MAGYARORSZÁG LEGVIDÁMABB MESÉLŐJE 80 ÉVES.

• *Kormos István biztatására kezdett el meséket írni. Hogyan lett aztán meseíróból mesefilmíró?*

Borzasztó hálás vagyok Kormosnak, hogy beinvitált a gyerekirodalom birodalmába. Előkelő társaságba kerültem, hiszen Weörestől Tersánszkyt át Mórinczig nincs olyan magyar író-költő, aki ne írt volna a gyerekeknek is. Sokakkal egyetemben nekem is menedék volt a gyerekirodalom. Az én ajándékom pedig az volt, hogy végigzongoráztam a műfajokat. Így került sor a filmírásra is. Báb- és rajzfilmekkel kezdtem a működésemet. Ha megjelent egy mesekönyvem, arra felfigyelt a Magyar Televízió ifjúsági osztálya, és lecsapott rá.

• *1968 és '71 között dramaturgként is dolgozott a televíziónál.*

A gyerekhíradót szerkesztettük, jártuk az országot, és mivel a tévének nagy volt még a renoméja, bárkivel, gyárigazgatókkal,

Bácskai Lauró István:
Keménykalap és krumpliórr
(jobbra: Alfonzó)

orvosokkal is készíthettünk riportot. De amikor elkezdtem sorozatokat írni a televíziónak, úgy gondoltam, a kettő nem fér össze. Nem tartottam helyesnek, hogy magamat szerkesszem, ezért otthagytam a tévét. Így több időm maradt az írásra. Csodálatos hely volt akkoriban a televízió, alig fejeztem be egy mesét, már kaptam is a felkérést a következőre. Biankó szerződést adott, amibe csak a címet kellett beleírnom. A megrendelés nagy múzsa: inspirált az ilyen mértékű bizalom.

• *Mirr-murr, a kandúr már '65-ben felbukkant a televízió képernyőjén, de mivel a tévének nem volt pénze leforgatni a mesét, Rebró Mara színésznő olvasta fel a történeteket.*

Nemcsak pénz-, hanem technikaihiány is volt: nem álltak rendelkezésre a megfelelő technikai feltételek. Ha megjelent egy könyv a Móránál, a televízió bekérte, és egy színészt hívtak meg,

hogy olvassa fel. A tévé akkoriban me-seolvasásra is a legnagyobb színésze- ket kérhette fel: Bulla Elmát, Sinkovits Imrét, Rebró Marát. A mai technikai fölényben szegényesnek tűnhet, hogy egy színész a kamerának mesél, de megvoltak ennek a lélektani, pedagó- giai előnyei is: olyan volt, mintha az anyuka mesélne a gyerekeknek.

• *A Kiscsacsi kalandjai is interaktív mese volt. Halász Judit mesélte egy kis- fiúnak, aki gyakran beleszólt a történet alakulásába.*

Ez a rendező, Foky Ottó ötlete volt. Ottó Csehszlovákiában tanult, és látta, hogy a csehek kombinálják a rajzfil- met az élőszerreplős filmekkel. Amikor a televízióban nagy sikert aratott a Rebró Mara által felolvasott *Mirr-murr*, berendelték a forgatókönyvet. 4x13, azaz 52 részes, ún. amerikai sorozatot készítettünk – azért 52 epizód készült, mert 52 hét van egy évben. Ez volt az első bábfilmsorozat a tévében. A for- gatókönyvírás technikai részét hamar megtanultam, és a dramaturg barátaim is segítettek, ha kellett. Sokat dolgoz- tam Bálint Ágival, aki remek szerkesz- tő, dramaturg és író volt. Ő volt az első közönségem. Nagyon biztatón tudott nevetni.

• *Mikor elkezdett bábfilmeket írni, a Pannónia Filmstúdiónál már hagyomá- nya volt az olyan rajzfilmsorozatoknak, mint a Gusztáv vagy A Mézga család. Inspirálta valamelyik?*

Hogyne. A *Gusztáv*-sorozathoz mindig vásároltak ötleteket, én is írtam párat. A Pannóniában tartottak szakmai és átvé- teli vetítést, amikor a televízió illetéke- sei megnézték és átvették a kész filmet vagy sorozatot. Ezekre az egész szakma, így én is jártam. Ott lehetett megtanul- ni, hogyan készülnek a rajzfilmek. A rajzfilmjeim szinkronizálására is elmen- tem, mert mi már akkor tudtuk, amit az amerikaiak csak mostanában fedeztek fel, hogy a rajzfilmekhez a legnagyobb színészeket kell szerződtetni. A bábnak nincs mimikája, tehát hanggal kell el- adni, és az én meséimnél szerencsére sokszor előfordult, hogy a színészek annyira beleléptek magukat a szerepbe, hogy sokat hozzátettek. Bodrogi Gyula egy külön nyelvet és hangot alakított ki Süsűnek, amit végig következetesen beszélt, és semelyik másik szerepében nem használt.

• *Ifjú költőként a Hungária Kávéházban befogadták az akkor már neves írók,*

MORVAY PÁLMA FELVÉTELE

költők: Ottlik, Mátyás, vagy Vas István. A Pannóniában is elfogadták mint fiatal meseíróit?

Igen. Bár kevés vágyam volt életemben, de két dolgot nagyon szerettem volna. A cirkuszban akartam dramaturg lenni, és bár esélyes voltam a posztra, de fiatal voltam még és ismeretlen, úgyhogy Soós Bandi humorista barátom lett a dramaturg. Nem bántam, mert így Soós Bandi ingyen cirkuszjegyeket szerzett nekem! (nevet) A másik álmom az volt, hogy a Pannóniánál legyek dramaturg. Nagyon jó közösség volt a rajzfilmeseké, és volt valami varázsa annak, hogy komoly felnőttek éjszakába nyúlóan játszanak ujjnyi kis bábokkal. Dramaturgként végül nem kerültem szóba a Pannóniánál, de íróként mindvégig foglalkoztattak.

• *Meséit hol báb- (Mirr-murr kalandjai, A legkisebb ugrifüles, Süsü, a sárkány), hol rajz- (Pom-pom meséi, A nagy ho-ho-ho-horgász), hol gyurmaanimációként (Sebaj Tóbiás, Tőf-tőf elefánt) dolgozták fel. Mitől függött, hogy az adott mese milyen formában készült el?*

Ez mindig adódott. Felmerült, hogy készítsünk rajzfilmet a Süsüből, mert az emberek ugye mindenről több bőrt nyúznak le, de én nem tudtam elképzelni rajzolva a figurát. A nagydarab, elnehezült testet, aminek ijesztő tömege van, de a sárkány maga mégsem félelmetes – úgy éreztem, ezt rajzban nem lehet átadni. A Pom-pom meséit viszont csak rajzolni lehetett, mert az az állatmeséken belül is egy érdekes területtel, a képzelt lényekkel foglalkozik, és a Radírpoéknál, a Madárvédő

Dargay Attila - Sajdik Ferenc:

Pom Pom meséi

hogy mindkettőben szerepel egy sárkány. Az első részben udvariasságból tüntettük fel, hogy „idegen ötlet alapján írta Csukás István”. Amikor Szabó Attila rendező kapott 50 percnyi műsoridőt a televíziótól, és megkeresett, hogy csináljunk valamit, rögtön felmerült a sárkány, de először nem tetszett az ötlet, mert a könyökünkön jöttek ki a sárkányos mesék. De aztán megfordítottuk a figurát: legyen behemót sárkány, aki ijesztő tüzet fúj, de belül békés, mint a galamb. Ettől az ellentmondástól rögtön működni kezdett a figura. Csak a névvel vacilláltunk kicsit, mert volt egy magyar rajzfilm-sorozat, aminek *Süsükeselyű* volt a címe. A szerb hangjátékot egy jugoszláviai magyar barátom fordította, és én javasoltam neki a Süsü nevet a *Süsükeselyű* után. Ennél jobbat nem tudtam kitalálni, úgyhogy mi is megtartottuk ezt a címet.

• *A Süsü második epizódjában a Sárkányellátó Vállalat puccsot akar végrehajtani, fizetett éljenzőket alkalmaz, és államosítja a magántulajdont, elveszi az emberektől az ételüket, italukat. Bár meséiből hiányzik a politikum, itt mintha fricskát akart volna adni a hatalomnak.*

A helyzet ennél sokkal egyszerűbb. Süsü, mint mesebeli lény, az emberek nagyon is konkrét világába lép be, és én ki akartam aknázni ezt az ellentétet. Azért helyeztük a középkorba a mesét, hogy kicsit eltávolítsuk magunktól, de közben az emberi élet fordulatai, és az

Golyókapkodónál vagy az Órarugó Gerincű Felpattanónál jobban elvonatkoztatni nem lehet. Az is egyértelmű volt, hogy Mirr-murrból báb lesz, mert valós környezetben, valós dolgok történnek vele, a rajz viszont ennél légiesebb történeteknek áll jól. A legtöbbet a papír bír el, azon bármit meg lehet álmodni, aztán jön a rajzfilm, majd a gyurma, és végül a báb.

• *A Süsü, a sárkány egy szerb rádiójáték nyomán született. Mit változtatott az eredetin?*

A mi sorozatunknak csak annyi köze van a szerb hangjátékhoz,

alakok, mint a garasoskodó kancellár vagy a kicsit együgyű király, nagyon is valóságosak. Lehet, hogy a Sárkányellátó Vállalat inkább 20. századi fogalom, de nem lóg ki nagyon a környezetből. Inkább poénos.

• *A Süsü megelőzte a korát azzal, hogy humorosan forgatta ki a mesék műfaji szabályait.*

Igen, talán ennek is köze lehetett a sikerhez. Azt viszont a Süsü szemére szokták vetni, hogy túl egyszerű a technikája. Én erre mindig azt válaszolom, hogy ha a túl nagy technikával megcsinált mesékben nincs meg a szív, a lélek, akkor nem érnek semmit. A Süsüben néha jelzésértékűek a figurák, például a fatáblára festett arcok a várudvaron, de így nem terelik el a figyelmet a mondanivalóról, és művészi eszközzé válnak, amik ezt az aranyos, szívhez szóló mesét szolgálják.

Hadd meséljek el egy technikai érdekességet, ami a Süsühöz kapcsolódik. Amikor a Süsüt készítettük, a svéd tévétől éppen itt volt egy kolléga, és be akart szállni a sorozatba. Nagyon örültünk neki, de azt kértük, ne pénzzel, hanem nyersanyaggal szálljon be. A nyugati színesfilm ugyanis COCOM-listán volt, hadianyagnak minősült, ezért a rosszabb minőségű cseh és NDK-s filmnyersanyagra forgattunk. Azonban a tévé elnöke elzárkózott a koprodukciótól azzal az indokkal, hogy „a magyar tévének nem kell a tőkés pénz”. A sorozatot végül megvásárolták a svédek, és a magyar premierrel egyidőben mutatták be a tévében. Miután megnyertük az Emmy-díjat, a *Keménykalap és krumpliorr* is rengeteg vételi ajánlatot kapott, de amikor megtudták, hogy milyen színesfilmre forgott, el kellett küldeni Svájcba, ahol ún. víz alatti restust végeztek rajta. Chaplin filmjeit is ott retusálták, és mi is ott retusáltatunk, hogy szóba álljanak velünk a nyugati tévék. Végül 90 amerikai tévéállomás megvette a filmet.

• *Láttak belőle pénzt?*

Egy fillért se. Ha volt is pénz, azt a tévé kapta. De mint később megtudtuk, a tévénél kereskedni sem tudtak. Egyszer felhívtam egy Moszkvában élő barátom, hogy rengeteg pénzt fogok kapni, mert fél éven keresztül sugározza a bábfilmeimet a moszkvai tévé. Rohantam be a tévébe, ahol kiderült, hogy barterben adták el őket: a filmjeinkért orosz bábfilmeket kaptak. Mondhatom, nagyon

boldog voltam, hogy tele lesz a zsebem orosz bábfilmekkel... (nevet)

• *Költőként szűkös sordíjat kapott a verseire. A mesefilmírókat jobban fizették?* Nevetséges összegeket kaptunk a versért és a meséért is. Versenknél példányszámra fizettek, kiemelt díjazás csak a Kossuth-díjasoknak járt. Kormos István mesélte, hogy egyszer írt egy ilyen verset:

„Volt
egyszer
egy
kiskakas.
Tarka tollas,
tarajas.”

„Ez milyen versforma?” – kérdezte a szerkesztő. „A 7.50-es ősi magyar versforma” – válaszolta Kormos, soronként ugyanis 7 forint 50 fillér járt a versért. A *Keménykalapért* 2000 forintot kaptam epizódonként, a rajzfilmeknél pedig 1800 forint körül sorozatonként. 2000 forint egyhavi fizetés volt akkoriban. Valamicskét lehetett keresni, de házat vagy autót nem lehetett venni ezekből az összegekből. Az segített, hogy sok tévéfilmért kaptam nívódíjat, 5-10 ezer forintokat, amit a legjobb és a legsikeresebb filmeknek, sorozatoknak adott egy bizottság.

• *A cenzúra beleszólt a meséibe?*

Nem vettek rólunk tudomást. A tévénél és a könyvkiadónál is foglalkoztattak olyan írókat, akiket eltiltottak a felnőtt irodalomtól, de senki nem szólt bele a dolgunkba. Nagy szerencséje volt ez a gyerekirodalomnak, mert így szinte bármit megcsinálhattunk. Ha kekeckedni akartak volna, a Sárkányellátó Vállalat kapcsán is kérdezhették volna, hogy mi is van ezzel a bürokráciával? De eszük ágában sem volt ilyet tenni. Valószínűleg nem figyeltek oda a mesékre.

• *Az ifjúsági filmeknél sem szóltak, hogy mit szabad és mit nem?*

Soha. Még kívánság se volt, hogy miről írjunk. Legalábbis nekem nem mondták. Örültek a sikernek.

• *Amikor a Keménykalap és krumplior megnyerte a „tévés Oscart”, az Emmy-díjat, mégsem engedték ki a díjátadóra. Szóba sem került, hogy kimehetünk. Én egy másik alkalommal rohagáltam, hogy engedjenek ki minket Amerikába. A Pom-pom meséből csináltunk makettet a frankfurti vagy a bolognai*

kiállításra. Lefordítottak angolra pár oldalt a szövegből, és a két fedél közé bekötöttek két-három rajzot is. A magyar pavilonban dolgozó kollégák mondták, hogy Hanna-Barberaék megnézték a könyvecskénket, és nagyon tetszett nekik. Azt üzenték, szeretnének a két szerzővel dolgozni. Rohagáltam a fejesekehez, hogy engedjenek ki minket Sajdik Ferencsel egy évre a Hanna-Barbera stúdióba. Megígértem, hogy visszajövünk, és hozzuk magunkkal a fizetésünket is. Persze szó sem lehetett róla.

• *Hanna és Barbera a Pom-pom meséből akart sorozatot készíteni?* Igen. Megtetszettek nekik a képzelt lények. Akkor még erőnk teljében voltunk, annyit rajzoltunk és írtunk volna nekik, amennyit csak akarnak! Mégsem sajnálom, hogy így alakult, mert a Pannóniában is megkaptam mindent, amire vágytam. Lehet, kint elveszett volna az ember. Engem az érdekel elsősorban, hogy a meséimet a magyar gyerekek lássák és olvassák. Díjátadókra pedig nemcsak minket, mászt sem engedtek ki. Rofusz Ferenc mesélte, hogy *A légyért* kapott Oscar-díjat sem ő, hanem egy bizonyos Dósai elvtárs vette át. Az FBI majdnem letartóztatta a szállodában Dósait, mert azt hitték, ellopta a szobrot. Kis köpcös pali volt, és amikor összehasonlították a képét Rofusz fotóival, egyértelmű volt, hogy nem ő az. Meg-

Foky Ottó: szorongatták a szobájában, és kis híján ott tartották.

Mirr Murr, a kandúr • *Hogyan született meg a Pom-pom meséi?*

A Corvina Kiadó remek szerkesztője, Sívó Mari látta nyugaton, hogy divatba jöttek a pároldalas könyvek, amelyekben egyetlen mese van, sok rajzzal. Amikor hazajött, mondta, hogy csináljunk egy ilyet Sajdikkal, mert úgy érzi, mi összeillünk. Egymásra mosolyogtunk Sajdikkal, ő szőke volt, én barna, gondoltuk lehet, hogy tényleg összeillünk. De viccen kívül tényleg nagyon jó ötlet volt, és rögtön sorozat született belőle. Az én fejemben már mocorgott a gondolat, hogy egy ilyen szürreális irányba kéne elmozdulni, Sajdik pedig jó kezdőrúgást csinált a rajzaival, amiknek *A jövő állatai* volt a címe. Életem egyik legnagyobb öröme volt ez a munka. Sajdik rajzai nem illusztrációk voltak, mindig továbbmondták, továbbgondolták a mesét. Adtuk egymásnak az ötleteket, hogy mit rajzoljon ő, mit írjak én. Ültünk az asztalnál, én meg elkezdtem nevetni, és mondtam Sajdiknak, hogy na, ezt rajzold meg: az a neve, hogy Lesböltámadó ruhaszáritókötél. És Sajdik megrajzolta. Először nem is értették a televíziónál, hogy mit akarunk ezzel a mesével.

• *Győzködni kellett őket, hogy elkészíthessék a Pom-pomot?*

Igen. A tévének nem volt saját stúdiója, a Pannóniától rendelték meg

a munkát, nekünk pedig a tévé fejeseit kellett meggyőzni. Sajdik stílusa ugyanis eltért Nepp Józsiék Pannóniában megszokott stílusától, de amikor elmagyaráztuk nekik, mik is ezek a képzelt lények, szabad utat kaptunk. Csak amiatt van hiányérzetem, hogy mint a *Süsüt* vagy *A nagy ho-ho-ho-horgászt*, a *Pom-pom meséit* is lehetett volna még folytatni. Ha van egy jó figurád, addig kell írni az újabb és újabb részeket, amíg ki nem fogy az ihlet. A *Tom és Jerry*ből is több mint 150 epizód készült, és az én meséimben is volt még jó pár rész.

• *Főleg mai szemmel feltűnő, hogy a meséiben nincs erőszak.*

Az agresszió hatásos dramaturgiai fogás, de óvatosan kell bánni vele. Beszélni kell róla, mert a gyerekekben is van agresszió, de figyelembe kell venni, hogy a gyerek mennyit bír elviselni. Én ezen a téren cenzúrát vezetnék be, hogy ne zúduljon mindenféle mese gátlástalanul a gyerekekre. Nem kéne felerősíteni bennük a rossz hajlamokat. A *Keménykalap és krumpliorrban* is vannak bunyók, de ezek csak színesítik a filmet, a történet nem erről szól. Én úgy vélem, összetettebb és derűsebb világot kell elültetni a gyerekekben. Amikor elkezdtem írni, elhatároztam, hogy csupa derűs és vidám dolgot fogok írni a gyerekeknek. Azzal a fel-

kiáltással, hogy annyi életörömet kell beléjük gyömöszölni, hogy az kitartson 80 éves korukig. Az én történetimben is vannak nehéz pillanatok, de a fő mindig a vidámság, a győzelem, az életöröm.

• *Ezért is naivak a Csukás-mesehősök?*

A jó értelemben vett naivitás értékes állapot. Azt jelenti, hogy semmit nem tudok, de mindenre kíváncsi vagyok. A szónak van egy negatív kicsengése, pedig a naivitás nem hülyeséget, hanem nyitottságot jelent. A mesét nem lehet úgy kezdeni, hogy mindent tudok a világról. A naivitás a világra való rácsodálkozás.

• *A Disney-mesékről mi a véleménye?*

Zseniálisak, de ennyi pénzből én is tudnék ilyen filmeket csinálni. Sok Disney-filmet láttam, és az újabbakon már a túltermelési válságot, az üzleti rutint érzem. Nekem a hőskor jobban tetszett, amikor még nem vesztette el a báját, az üdeségét a Disney-film. Moloch lett belőle, mindenevő szörnyeteg, amelyik Hanne-Barberáék is lenyelte, amikor rájöttek, hogy konkurenciát jelentenek számukra. Bár azt el kell ismerni, hogy a magas mesterségbeli színvonalhoz és a jóízléshez a mai napig tartják magukat.

• *Hogyan nézték régen a Disney-filmeket?*

Féllégális vetítéseken, zártkörű filmklubokban. A Fészekben is meg a

Moképnél is vetítettek, és titokban keringtek filmszalagok. A barátaim elvittek egy lelkes társaságba, akik szinte összeesküvésszerűen tartottak hetente filmvetítéseket. '56 után a lengyel követségről hoztak politikai szatírákat, rajz- és bábfilmeket, amikben könnyesre röhögtek magunkat. Mielőtt író lettem, nagy filmrajongó voltam. Mikor feljöttem Budapestre, napi két moziba is elmentünk a pesti barátommal. Törzsvendég voltam a Híradó moziban, a Hungária Kávéházzal szemben. Szemfájdulásig néztük a filmeket, és ez biztos segített később a rajzfilmírásban is. A hullámokat néztük: az olaszt, a franciát, a lengyelt, az orosz és persee a magyart is. „Arrivato, Zampano!” Máig emlékszem bizonyos jelenetekre, színészekre. Egy jó filmet nem felejt el az ember. Arról nem is beszélve, hogy a filmnek akkoriban volt egy értő közönsége, és az ember számon tartotta a filmeseket.

• *Tud jó magyar mesefilmet említeni az elmúlt 15 évből?*

Nem. Ma már szinte csak magyar filmeket, meséket nézek, de az elmúlt 15 évben nem nagyon készültek se mesék, se ifjúsági filmek. Sajnálom, hogy megszűntek az olyan jó műhelyek, amilyenek a rádió és a televízió gyerekosztályán, vagy a Móra Könyvkiadónál voltak. Ezek nemcsak befogadták, de invitálták, toborozták is az írókat. A gyerekirodalomban ugyan megérkezett az utánpótlás, de előtte volt egy nagy luk, aminek a hiánya ma is érződik. Nem kellett volna a televízióknak sem abbahagyni a film- és a rajzfilmgyártást. Régen évi tíz filmet gyártott le a tévé ifjúsági osztálya, az utóbbi tíz évben viszont egyet sem. Mi még sok filmet csinálhattunk, és ezek a filmek kitöltötték az életemet. Olyan dolgokat csiholtak elő belőlem, amikről egyébként nem is álmodtam volna. Boldognak és szerencsésnek érzem magam, és ehhez a film is hozzájárult, hiszen még ma is a film a legnagyobb siker. Egy verseskönyv 2-3000 példányban jelenik meg, egy tévéfilm viszont egymillió emberhez jut el – az évek során pedig ennek akár a többszöröséhez is. Ha pedig egy film sikeres volt, az rám is visszahatott. Magával ragadott, és kitágította a lelkemet, a fejemet, az öntudatomat. Rengeteg ötletet és energiát szabadtak fel bennem a filmek, és ezért nagyon hálás vagyok. •

